

для розвитку транскордонного співробітництва важливе значення має ефективне впровадження в Україні програм допомоги ЄС транскордонного спрямування: програми сусідства в рамках Європейського інструменту сусідства та партнерства; програми прикордонного співробітництва згідно Європейського інструменту сусідства та партнерства; програми Східне партнерство. При цьому відповідно до Регламенту Європейського парламенту та Ради ЄС від 24 жовтня 2006 року № 1638 запроваджено окремий компонент Європейського інструменту сусідства та партнерства — програми прикордонного співробітництва на 2007—2013 роки.

М. С. Руденко, канд. екон. наук, доц.,
кафедри політекономії, голова профспілки співробітників,
ДВНЗ «Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана»

Т. Г. Кицак, канд. екон. наук, доц.,
кафедра управління персоналом та економіки праці,
ДВНЗ «Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана»

ПРОБЛЕМИ НЕРІВНОСТІ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ПОБУДОВИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ

За роки, що минули від часу проголошення незалежності України, у нашій державі сформувалось суспільство, якому притаманний дуже високий ступінь нерівності — за доходами, за доступом до базових соціальних послуг (інформаційних, комунікативних, освітніх, медичних, соціальних тощо), за станом здоров'я, ризиком смерті і тривалістю життя, за умовами та якістю життя, за становищем на ринку праці.

Сучасне трактування нерівності передбачає вихід за межі суто економічних параметрів — виокремлюють нерівність економічну, соціальну, політичну і етнокультурну. Окремі групи населення можуть потерпати від конкретного виду нерівності внаслідок обмеження своїх прав, але найгостріші прояви

має їх комбінація. Саме внаслідок кумулятивного впливу формуються такі вкрай негативні і загрозливі для національної безпеки явища, як відсторонення окремих груп населення від суспільного життя (соціальне відторгнення), поляризація та маргіналізація суспільства.

Історичний досвід свідчить про те, що нерівність щодо власності, доходів і рівня життя, створює й стимулює динамізм економічного розвитку, а уніфікація та зрівнялівка гальмують його. Але за певними межами соціальна нерівність починає відігравати зворотню роль: паразитуюче багатство й маргінальна бідність гальмують, а то й взагалі пригнічують стимули розвитку, ведуть до деградації суспільства. Разом з тим широкий і в певній мірі рівний доступ до суспільних благ (освіта, наука, культура, медицина, власність тощо) вирівнює шанси людей, і тим самим прискорює розвиток суспільства. Соціальна нерівність і динаміка її розвитку має значний вплив на моральний та соціально-політичний клімат у будь-якій державі, не є виключенням і Україна. Соціальну нерівність у межах її позитивного впливу на суспільний, економічний розвиток можна вважати нормальною. Але вона набуває негативного характеру, коли починає гальмувати економічний і соціальний прогрес, а за певних умов може досягати критичного значення, тобто створювати реальні загрози політичній стабільності суспільства та соціальній безпеці держави [2].

Існує класична соціологічна формула, згідно із якою для нормального розвитку суспільства співвідношення у доходах 10 % найбагатших громадян та 10 % найбідніших не має перевищувати 6 разів. В Україні ж цей коефіцієнт, згідно із офіційною статистикою, вищий у 20 разів, а за підрахунками незалежних експертів — 40 разів.

У рейтингу ж економічної свободи, який укладає Світовий банк, Україна посідає 163 позицію — між Казахстаном та Гондурасом. Тоді як середня зарплатня в Україні складає від 2 до 2,5 тисяч гривень, українські мільярдери дедалі частіше фігурують не тільки в українських, але й у поважних світових рейтингах багатіїв. Експерти також підкреслюють, що українська бідність у порівнянні із бідністю в Азії чи Африці має свої особливості, головна з яких — бідність серед освічених. Якщо до здобуття незалежності освічені фахівці — лікарі, вчителі, інженери, вчені — мали середні за радянськими стандартами доходи, то за роки незалежності в Україні вони опинилися серед «нових бідних», а от нового середнього класу, який теоретично мав би стабілізувати

суспільство — підприємців, фахівців вільних професій, службовців — так і не з'явилося [1, с. 62].

Відповідно, дана тенденція вкрай негативно впливає на ефективний розвиток нашої держави. І мова про побудову європейської соціальної держави, головною домінантою якої є те, що держава існує для людини, а не людина для держави, втрачає будь-яку доцільність. Тому і не дивно, що впродовж останнього року соціологи постійно фіксують зростання протестних настроїв серед українців. Із стрімким подорожчанням усього — від харчів до комунальних послуг — ці протестні настрої ще більше посилюються. У суспільстві назріває роздратування. І якщо воно не буде спрямоване у раціональне русло, якщо матеріальний стан людей погіршуватиметься, може статися соціальний вибух.

Тому, у контексті досягнення європейських цінностей, для України найбільш очевидною першочерговою необхідністю є подолання нерівності за доходами, що полягає в наявності бідних і багатих верств населення. Нерівність за доходами, в свою чергу, приводить до посилення нерівності доступу до основних соціальних благ (якісного медичного обслуговування, якісної освіти, комфортного житла), до ресурсів (фінансових, зокрема кредитів, земельних тощо), до реалізації своїх основних прав загалом (права на здоров'я, на життя, на безпеку). Водночас і сама нерівність за доходами є наслідком інших видів і проявів нерівності. Так, діти з незаможних родин, які не мають можливостей отримати якісну освіту, частіше перебувають за межею бідності. В Україні значна частина населення з вищою освітою працює не за фахом або на посадах, що не потребують високої кваліфікації. З 1999 року спостерігається стійкий прямий зв'язок між рівнем освіти і рівнем доходів. Повною мірою це стосується і нерівності за тривалістю життя внаслідок неможливості (небажання) вести здоровий спосіб життя, мати доступ до якісних медичних послуг, жити в чистому середовищі. Цілком зрозуміло, що діти з бідних родин стикаються з вищим ризиком передчасної смерті або захворювання і мають нижчі шанси реалізації свого потенціалу [3].

Високий рівень нерівності та бідності спричиняють соціальну напругу в Україні і соціальні конфлікти, погіршення криміногенної ситуації в суспільстві. Їх наслідком є збільшення економічних ризиків і зниження інвестиційної привабливості нашої держави, що неминуче уповільнює темпи економічного зростання. Нерівність за доходами також сприяє макроекономічній нестабільності в Україні. Оскільки значна нерівність населення є чинником бідності і відповідно масштабного вторинного перерозподілу дохо-

дів через соціальні трансферти; масштабні соціальні трансферти зумовлюють високі бюджетні витрати, а отже і бюджетний дефіцит; необхідність покриття бюджетного дефіциту провокує інфляцію; інфляція значно сильніше впливає на доходи бідніших верств населення, а отже нерівність провокує посилення нерівності, виносячи її на новий виток спіралі.

В процесі розбудови України, як європейської соціальної держави, подолання нерівності в аспекті забезпечення якісної освіти впродовж життя заслуговує на окрему увагу. Якісна освіта — один з головних факторів фінансової захищеності і водночас саме освіта є надзвичайно важливим чинником економічної нерівності.

Сьогодні в Україні соціально-економічний статус тісно пов'язаний з рівнем освіти: якщо серед осіб з повною вищою освітою частка бідних становить 11 %, осіб із середніми доходами — 35 %, а заможних — 7,5 %, то серед тих, хто має лише повну загальну середню освіту (тобто не має системної професійної підготовки), бідних 29 %, осіб із середніми доходами — 18 %, а заможних — 2 %. Наявність вищої освіти у 2,3 разу знижує ризик бідності і в 1,6 разу підвищує імовірність отримання середніх доходів, значною мірою впливає і на спосіб життя, зокрема споживчу поведінку. Так, серед осіб з вищою освітою значно більше тих, хто робить заощадження — 14 % проти 6 % серед людей, які не мають навіть середньої освіти. Населення з вищою освітою витрачає більшу частину коштів (навіть за їх обмеженості) на навчання своїх дітей. Серед тих, хто за допомогою банківських кредитів будує собі житло, особи з вищою освітою становлять близько 90 % [1, с. 63].

В Україні спостерігається прямий зв'язок між рівнем освіти та конкурентоспроможністю на ринку праці. Слід підкреслити й істотний вплив високої професійно-освітньої підготовки на збільшення періоду економічної активності. Навіть після 70 років працює 3,4 % населення з вищою освітою і лише 0,5 % осіб, що її не мають. Більш високий рівень освіти дає змогу краще реалізувати себе на ринку праці: якщо серед осіб з повною вищою освітою безробітними є лише 4,5 %, то серед осіб з неповною вищою освітою цей показник зростає до 7,9 %, а із загальною середньою освітою — до 15,6 %. Питома вага працюючих за наймом та роботодавців є прямо пропорційною рівню освіти. Роботодавців серед осіб з повною вищою освітою у 3 рази більше, ніж серед представників з повною середньою освітою [2].

Від подолання надлишкової соціальної нерівності в Україні багато в чому залежить майбутнє нашої держави. Було б необачно вважати, що даний процес прийде самотужки в результаті ринкового розвитку. Потрібна публічна політика, тобто політика, яка виражає інтереси всього суспільства, розробляється державою на широкій демократичній основі з максимальним залученням інститутів громадянського суспільства. Параметри соціальної нерівності повинні бути об'єктом безпосереднього й опосередкованого (не прямого) державного впливу в тому ступені, в якому вони не підривають механізми ринкового регулювання, але, в свою чергу, нейтралізують його можливі негативні наслідки для економічної динаміки, добробуту й політичної стабільності суспільства.

Набутий європейський досвід свідчить про те, що довготривалий успіх у суспільствах можливий лише тоді, коли економічний і соціальний розвиток підсилюють один одного. Для України в цьому контексті характерним є непослідовність і політична невизначеність, постійна зміна пріоритетів і порушення прав людини, відсутність ефективного соціального захисту населення.

Тому Україна потребує нової соціальної моделі, яка передбачає посилення державного впливу та регулювання соціально-трудової сфери відповідно до нових завдань, що формуються в умовах складного, паралельного протікання різновекторних, багатопланових процесів та нелінійних залежностей. Ця модель повинна зміцнювати соціальну справедливість та згуртованість у суспільстві сприяючи ефективному розвитку та добробуту.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Соціальна політика в умовах поглиблення соціальної нерівності в Україні / Монографія: за ред. канд. політ. наук, доц. а Ільчука Л. І., к. соц. н. Давидок О. О., к. філол. н. Кривобок Ю. В. — Херсон. Видавництво «ПП Вишемирський», 2010. — 376 с.

2. Цілі розвитку тисячоліття. Україна — 2010 / Національна доповідь / Міністерство економіки України.

3. Доклад об осуществлении целей в области развития, сформулированных в Декларации тысячелетия за 2011 год. — Нью-Йорк: ООН, 2011. — 56 с.